Biserici cu pictură murală exterioară
(sec. XVIII–XIX) din

OLTENIA

Catalogul expoziției

Institutul de Memorie Culturală – CIMEC

Biserici cu pictură murală exterioară din Oltenia (sec. XVIII–XIX)

Muzeul Naţional al Ţăranului Român
12-30 ianuarie 2010

http://terni.cimec.ro

Fotografiile provin din arhivele următoarelor instituții:
CIMEC (autor: Odeta Catană, Andrei Nacu)
Muzeul Județean Vâlcea Râmnicu Vâlcea
Muzeul Olteniei Craiova
Muzeul Județean "Alexandru Ștefulescu" Târgu Jiu
Muzeul Național al Hărților și Cărții Vechi București
Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti" București
Muzeul Național de Istorie Naturală "Grigore Antipa" București
Filmele provin din arhiva CIMEC (autor: Odeta Catană, Andrei Nacu)

Organizarea expoziției: Aurelia Duțu, Adriana Ispas, Nicoleta Sîrbu
Materiale multimedia: Vasile Andrei

Autori texte catalog: Florentina Udrea, Aurelia Duțu
Prelucrare imagini: Odeta Catană
Editor catalog: Aurelia Duțu
Tehnoredactare catalog: Vasile Andrei
Coperți: Odeta Catană

Coperta I: Partenie, Ioan şi Ilie din Teiuş, Sf. Dimitrie (detaliu), 1819, Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", perete exterior vestic, Neghinești–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC, Foto: Andrei Nacu
Coperta IV: Ilie din Teiuş şi Constantin din Zmeuret, Deşertăciunea omenească (detaliu), 1828, Biserica "Naşterea Maicii Domnului" a Schitului Jgheaburi, Piscu Mare, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC; Foto: Andrei Nacu

Reproducerea imaginilor fără acordul deţinătorului este strict interzisă.

© Institutul de Memorie Culturală - CIMEC, 2010
Piaţa Presei Libere nr. 1, CP 33-90
013701 București, România
Tel. (+40) 21 317 90 72, Fax (+40) 21 317 90 64
www.cimec.ro

www.cIMeC.ro

MUZEUL TĂRANULUI ROMÂN

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN
Proiect finanțat de Institutul Cultural Român prin Programul Cantemir

Cuvânt înainte

Materialele prezentate în cadrul acestei expoziţiii au fost realizate graţie finanţării programului Cantemir de către Institutul Cultural Român şi au fost prezentate într-o expoziţie multimedia la Terni-Italia

Programul cultural „Repere ale spiritualităţii ortodoxe. Biserici cu pictură murală exterioară din Oltenia (sec. XVIII–XIX)" s-a desfăşurat în cursul anului 2010, fiind produsul unui parteneriat între Institutul de Memorie Culturală CIMEC din Bucureşti, Asociaţia culturală românească „Floare Albastră" din Terni şi Primăria Terni. Programul cultural a prilejuit prezentarea unor ample informaţii privind Oltenia şi specificul picturilor murale exterioare ale bisericilor din această regiune istorică (detalii pot fi găsite la adresa web: http://terni.cimec.ro). A fost ales oraşul Terni ca gazdă a expoziţiei şi datorită numărului consistent de români stabiliţi aici, peste 3 % din populaţie urbană locală.

În timpul promovării proiectului, atât în Italia, cât şi România s-a constatat un interes deosebit pentru expoziţie, de aceea, în anul 2011 va fi itinerată. Pentru început expoziţia va fi găzduită în perioada 12 - 30 ianuarie de Muzeul Naţional al Ţăranului Român din Bucureşti. Expoziţia va ajunge în Oltenia la Muzeul Judeţean Vâlcea între 15 aprilie - 15 mai şi Muzeul Judeţean „Alexandru Ştefulescu" din Târgu Jiu între 17 martie - 12 aprilie. La Râmnicu Vâlcea şi Târgu Jiu expoziţia noastră va fi însoţită de prezentarea unor bunuri culturale ce ilustrează istoria locală şi obiecte de cult.

În cadrul expoziţiei vor fi prezentate bisericile reprezentative cu pictură murală exterioară (monumente istorice, din secolele XVIII-XIX), situate în zona subcarpatică a Olteniei. Numărul redus de astfel de locaşuri de cult, care au şi o stare bună de conservare, le transformă în adevărate repere arhitectural–iconografice. O particularitate faţă de pictura murală exterioară mult mai cunoscută, din Moldova secolelor XV–XVII este îmbinarea elementului religios cu reprezentări laice, cu semnificaţii morale, redate într-un mod accesibil.

Expoziţia prezintă totodată, prin intermediul imaginilor, o serie de repere culturale şi aspecte din viaţa cotidiană din Oltenia.

drd. Aurelia Duţu

Scurt istoric al Olteniei

Cercetările arheologice au scos la lumină importante mărturii ale locuirii omului pe teritoriul Olteniei încă din Paleolitic şi Neolitic. Artefactele descoperite în acest areal atestă o continuitate a locuirii umane în regiune şi în Epoca bronzului. Dezvoltarea comunităţilor locale în triburi şi uniuni de triburi a avut loc în epoca fierului, când apar şi primele surse scrise care atestă existenţa geto–dacilor, o ramură nordică a tracilor. Izvoarele antice menţionează că pe teritoriul Olteniei locuiau, înainte de cucerirea romană, mai multe triburi geto–dace constituite în jurul unor aşezări dintre care amintim: pelii (Pelendava), sucii (Sucidava), burii (Buridava). La sfârşitul secolului al IV-lea a. Chr. şi în primele decenii ale secolului al III-lea a. Chr., în zonă apar triburile celtice a căror cultură materială a fost atestată arheologic şi numismatic. Dezvoltarea structurilor sociale şi economice în această regiune sunt influenţate atât de noii sosiţi, celţii, cât mai ales de relaţiile cu tracii sud–dunăreni şi Regatul macedonean în vremea regilor Filip II şi Alexandru cel Mare. Legăturile economice cu zonele aflate în sudul Dunării şi oraşele greceşti de pe litoralul de vest al Mării Negre au favorizat pătrunderea unor elemente de cultură materială de factură elenistică. În prima jumătate a secolului I a. Chr., teritoriul Olteniei a fost integrat în statul geto–dac condus de regele Burebista, regat a cărui întindere îl transformase în cel mai puternic factor politic din Sud–Estul Europei pentru a cărei dominaţie rivaliza cu Roma.

Din acest motiv în anul 44 a. Chr. Iulius Caesar pregătea o mare expediţie împotriva regelui geto–dac Burebista, confruntare amânată de dispariţia în acelaşi an a ambilor conducători. După dispariţia regelui Burebista, statul geto–dac se dezagrega, rămânând însă un nucleu în jurul centrului politic şi religios de la Sarmizegetusa, care includea şi zona Olteniei. La sfârşitul secolului I a. Chr. şi în prima parte a secolului I p. Chr., tracii din sudul Dunării erau supuşi de Roma, care îşi stabilea ferm frontiera pe Dunăre, intrând în contact direct cu statul geto–dac. Creşterea puterii statului dac condus de regele Decebal a dus la o serie de războaie purtate cu Roma în timpul împăraţilor Domitian şi Traian. În urma războaielor din anii 101-102 şi 105-106 p. Chr., cea mai mare parte a statului dac era transformată în provincie romană. Teritoriul de azi al Olteniei a fost integrat, până în anii 167-169, provinciei romane Dacia Inferior, iar după această dată, până în anul 271, a făcut parte din provincia Dacia Malvensis. Partea de est a Olteniei, mărginită de râul Olt, devenea frontieră romană străjuită de o reţea de castre dincolo de care se întindea Barbaricum. Cercetările arheologice au scos la lumină numeroase oraşe şi aşezări specifice provinciilor romane: Romula, Rusidava, Buridava, Castra Nova, Ad Mehadium, Ad Mutriam, Arutela, Drobeta, Sucidava, Pelendava. Cel mai important dintre acestea era Drobeta, punct strategic situat pe Dunăre, care în timpul împăratului Hadrian (117-138) a fost declarat municipium, populaţia atingând 14.000 de locuitori, iar în timpul lui Septimius Severus (193-211) a fost ridicat la rangul de colonia, ceea ce conferea locuitorilor urbei drepturi egale cu cetăţenii Romei. După retragerea trupelor romane în timpul împăratului Aurelian (270-275), Oltenia a constituit un important culoar de trecere a diverselor popoare migratoare. Cercetările arheologice atestă că populaţia din zonă a rămas racordată la lumea romană, chiar dacă frontiera Imperiului se mutase pe Dunăre. Un rol important l-au avut fortăreţele de la Drobeta şi Sucidava, situate la nordul Dunării, unde prezenţa militară romană avea drept scop supravegherea şi prevenirea atacurilor lansate de populaţiile migratoare. În timpul împăratului Constantin cel Mare, o parte din Oltenia era reintegrată în Imperiul Roman. Importanţa teritoriilor aflate la nordul Dunării fiind relevată de construirea în anul 328 a unui pod peste Dunăre, dar şi de refacerea oraşelor Drobeta şi Sucidava şi o nouă cetate, Constantiniana Daphne, care era construită pe malul nordic al Dunării. Perioada de înflorire economică din vremea lui Constantin cel Mare era urmată de un val de atacuri ale populaţiilor migratoare, în contextul decăderii Imperiului Roman la sfârşitul secolului al IV-lea şi în prima parte a secolului al V-lea. Prezenţa militară romană în Oltenia se limita doar la câteva fortăreţe situate pe malul nordic al Dunării, care erau anihilate în urma invaziei hunilor din anul 447. Revenirea armatei romano-bizantine în zonă avea loc în timpul împăratului Anastasios I (491-518), care restabilea frontiera Imperiului pe Dunăre. Politica de recuperare a teritoriilor de la nordul Dunării şi refacerea fortăreţelor din această zonă a fost continuată de urmaşii lui

Anastasios I, Iustin I (518-527) şi Iustinian I (527-565).

Religia creştină, atestată încă din secolul II în provinciile dunărene, se generaliza în prima jumătate a secolului al IV-lea. Cea mai timpurie basilică creştină de la nordul Dunării, construită în secolul al VI-lea, a fost descoperită în Oltenia, la Sucidava. În a doua parte a secolului al VI-lea aveau loc numeroase incursiuni ale slavilor şi avarilor, care afectau atât provinciile romano–bizantine din Balcani, dar şi teritoriile de la nordul Dunării. În anul 602 frontiera danubiană se prăbuşea sub atacurile slavilor şi avarilor, care ocupau zone vaste din Peninsula Balcanică, întrerupând contactul natural dintre populaţia de sorginte romană aflată la nordul Dunării şi lumea bizantină sud–dunăreană. Pentru următoarele trei veacuri, izvoarele scrise sunt sărace în informaţii, însă cercetările arheologice au scos la lumină aşezări ale populaţiei autohtone cu o cultură materială romanică. În această perioadă aveau loc formarea limbii şi a poporului român, proces dezvoltat de populaţia romanică autohtonă, integrat cu elemente etnice neromane.

Primele formaţiuni politice româneşti, care cuprindeau şi teritoriul Olteniei, sunt atestate documentar în secolul al XIII-lea, în contextul invaziei tătarilor. În anul 1241 o oaste tătară învingea rezistenţa românilor, prădând teritoriul dintre Dunăre şi Carpaţi. Într-un document din 1247, faimoasa Diplomă a Cavalerilor Ioaniţi, sunt menţionate formaţiunile politice româneşti conduse de Litovoi, Seneslau, Ioan şi Farcaş, aflate în conflict cu regalitatea maghiară, care încă din 1230 înfiinţase Banatul de Severin, cu rol de apărare a graniţei de sud a regatului. În perioada următoare, Banatul de Severin, care cuprindea şi o parte din vestul Olteniei, a constituit motiv de dispută între Regatul Ungariei şi formaţiunile politice româneşti de la sud de Carpaţi, a căror unificare a dus la constituirea Ţării Româneşti, la începutul secolului al XIV-lea. Formarea şi consolidarea noului stat medieval românesc, care cuprindea teritoriul dintre Munţii Carpaţi şi Dunăre, a fost facilitată de rivalitatea dintre Regatul Ungariei şi Hoarda de Aur. Către sfârşitul secolului al XIV-lea, echilibrul politic din Europa de Sud–Est a fost modificat datorită expansiunii otomane. Statele creştine din Peninsula Balcanică, ţaratele bulgare de Vidin şi Târnovo, Bosnia, despotatele bizantine, Serbia, la care se adăuga în prima parte a secolului al XVI-lea şi Regatul Ungariei, au fost cucerite şi transformate în provincii otomane. În acest context, Ţara Românească a acceptat suzeranitatea otomană, reuşind astfel să îşi conserve autonomia şi identitatea statală.

În epoca medievală, teritoriul Olteniei era parte integrantă din Ţara Românească, având însă un statut special. Regiunea, cunoscută sub denumirea de Banatul Craiovei, era administrată de un ban, menţionat în izvoare pentru prima dată în anul 1391, care era unul dintre membrii de frunte ai Sfatului domnesc. În secolele XV–XVI, puterea familiilor boiereşti din Oltenia a crescut semnificativ, cea mai cunoscută fiind cea a Craioveştilor. Mulţi dintre banii Craiovei proveneau din familia Craioveştilor, care au reuşit să ajungă chiar pe tronul Ţării Româneşti, profitând de poziţia pe care o deţineau în aparatul administrativ al ţării. Un exemplu în acest sens este Mihai Viteazul, iniţial bănişor de Mehedinţi şi apoi ban al Craiovei, care în anul 1600 a reuşit, pentru scurt timp, să unifice pentru prima dată cele trei state locuite de români: Ţara Românească, Moldova şi Transilvania. În contextul declinului Imperiului Otoman, la sfârşitul secolului al XVII-lea, după asediul eşuat al Vienei (1683), teritoriile locuite de români au devenit teatru de război unde se înfruntau armatele otomane şi austriece, la care s-au adăugat mai târziu cele ruseşti.

În urma tratatului de la Passarowitz din anul 1718, Oltenia a intrat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, fiind transformată în provincie. Tentativa Habsburgilor de a instaura în Oltenia administraţia proprie şi mai ales fiscalitatea excesivă au dus la revolte ale populaţiei locale, înăbuşite de forţa militară austriacă. Ca urmare a tratatului de la Belgrad din 1739, Oltenia revenea definitiv Ţării Româneşti. În anul 1821, Oltenia era locul de plecare al primei revoluţii moderne din teritoriile locuite de români şi apoi unul dintre centrele revoluţiei de la 1848. De altfel, participarea activă a locuitorilor Olteniei este consemnată de sursele epocii în privinţa tuturor evenimentelor majore care au marcat neamul românesc în secolele XIX–XX: Unirea Ţării Româneşti cu Moldova, în 1859; Războiul de Independenţă din 1877; Marea Unire din 1918; cele două Războaie Mondiale (1914-1918 şi 1939-1945); prăbuşirea regimului comunist în 1989.

drd. Aurelia Duţu

Pictura murală exterioară a bisericilor din Ţara Românească

În arta europeană a veacurilor XVIII–XIX, pictura murală exterioară a bisericilor din Ţările Române reprezintă un fenomen artistic deosebit.

Deşi la un moment dat se acreditase ideea că picturile exterioare din Ţara Românească ar fi un fenomen artistic marginal, cu caracteristici regionale şi rustice, totuşi ctitoriile şi dinamica lor, din vremea la care ne referim (secolele XVIII–XIX), au impresionat şi continuă să surprindă prin realizarea şi răspândirea ansamblurilor de pictură murală exterioară. Ele păstrează o estetică de tradiţie bizantină, manifestată din plin în arta medievală românească şi balcanică. Spaţiul cel mai bogat în ctitorii din Ţara Românească, ce păstrează încă picturi murale exterioare, este cel din Oltenia (Valahia Mică în epoca medievală), cu precădere cel din arealul subcarpatic al acestei regiuni istorice. O lucrare amplă dedicată picturii exterioare religioase din Ţara Românească – "Pictura exterioară din Ţara Românească (sec. XVIII–XIX)", scrisă de Andrei Paleolog – menţionează că la începutul secolului XX mai existau peste 200 de biserici ce păstrau picturi murale exterioare, din care 145 atestate documentar în Oltenia; astăzi, din datele existente, se mai păstrează cam 2/3 dintre acestea, adică aproximativ 80 de lăcaşe.

Spre deosebire de bisericile din Moldova secolelor XV–XVI, înscrise în Lista Patrimoniului Mondial tocmai prin unicitatea lor, datorită picturilor murale ce acoperă în întregime faţadele bisericilor, monumentele de cult din Oltenia secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea reprezintă o altă faţetă a acestui fenomen. Având o deosebită valoare estetică, pictura murală a bisericilor din Oltenia, unde de cele mai multe ori numai anumite zone exterioare sunt pictate, realizează o uniune perfectă între stil, imaginea figurativă, elementele decorative şi spaţiul arhitectural. Multe dintre picturile murale exterioare au rezistat vremii, chiar dacă în unele locuri stratul pictural a suferit deteriorări, trăsăturile iconografice sunt totuşi vizibile.

Pictura exterioară a lăcaşelor de cult din Ţara Românească reprezintă "un capitol dintre cele mai importante ale istoriei artei româneşti", iar pictura exterioară a bisericilor în Oltenia este "spiritul Olteniei în cultura românească". Pictura murală exterioară a bisericilor din Oltenia reprezintă în arta de tradiţie bizantină o capodoperă a genului. Este necesară însă restaurarea picturilor multora dintre monumentele de cult. Primele manifestări ale picturii exterioare din Ţara Românească sunt ctitoriile brâncoveneşti. La sfârşitul secolului al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea, în arta românească apare un stil nou, deosebit, şi anume "stilul brâncovenesc", stil ce poartă numele domnitorului Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Din punct de vedere structural, aceasta perioadă brâncovenească a artei româneşti reprezintă finalul artei postbizantine. Ancadramentele de la uşi şi ferestre au un stil aparte. Pridvoarele construcţiilor bisericeşti masive sunt edificate în stil brâncovenesc. Acesta, devine "stil naţional" şi este recunoscut ca fiind "primul stil românesc", ce se răspândeşte în toată Ţara Românească, ajungând chiar şi în Transilvania. Punctul culminant al artei brâncoveneşti este sculptura în piatră, motivele ornamentale reprezentate de florile şi frunzele de acant, floarea soarelui, dar şi flori de primăvară: lalea, bujor, narcisă.

La curtea domnească a Ţării Româneşti are loc o adevărată Renaştere bizantină, domnitorul Constantin Brâncoveanu înconjurându-se de eruditi ai vremii, precum stolnicul Constantin Cantacuzino, care studiase la Padova, Antim Ivireanul, mitropolit al Ţării Româneşti, Hrisant Notaras, viitorul patriarh al Ierusalimului, fost şi preceptor al fiilor domnitorului. Principala ctitorie de cult a domnitorului Constantin Brâncoveanu este Mănăstirea Horezu, din judeţul Vâlcea, cel mai vast ansamblu de arhitectură monastică din Ţara Românească (1690-1697). Pentru această construcţie religioasă, grandioasă şi fastuoasă în acelaşi timp, domnitorul Constantin Brâncoveanu i-a angajat pe cei mai pricepuţi meşteri: pictorul Constantinos şi echipa sa, care vor forma "Şcoala de pictură de la Hurezi", meşterii în piatră Vucaşin Caragea şi Istrate, care vor crea un stil nou, original, cu adevărat românesc. Fresca de la Mănăstirea Hurezi este unică în tot spaţiul răsăritean, pentru că îmbina foarte bine iconografia religioasă cu compoziţia cu caracter laic. După moartea lui Constantin Brâncoveanu, stilul românesc brâncovenesc va fi continuat prin edificiile religioase Mănăstirea Antim, Mănăstirea Văcăreşti, Bisericile Stavropoleos şi Kretzulescu; toate construite în Bucureşti.

Secolul al XVIII-lea marchează cel mai mare efort ctitoricesc pe care-l înregistrează cultura veche românească. Acesta presupune o dezvoltare economică şi un important semn al progresului. Deşi continuă tradiţia ctitoriilor anterioare, noile biserici se diferenţiază de lăcaşele de cult anterioare prin stil, iconografie, amploare, tehnică şi execuţie. Secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea sunt remarcabile prin densitatea şi varietatea de ctitorii, ce reprezintă o explozie artistică de factură populară al cărui epicentru a fost tocmai Oltenia.

Ritmul construcţiilor este susţinut şi la începutul secolului al XIX-lea, perioadă dominată în pictura exterioarelor bisericii de culori multicolore, vii, reprezentând amprenta şcolii de sorginte craioveană. Între anii 1815-1825 sunt ridicate şi zugrăvite, la interior şi exterior, un mare număr de biserici. Este şi o perioadă prolifică marilor ansambluri de pictură murală exterioară. Este vremea modernizării, a ctitoririlor "oamenilor noi", negustori, târgoveţi, boiernaşi, şi, adeseori, ale obştilor săteşti. Picturile exterioare ale bisericilor din Oltenia corespund bunului gust, fastuozităţii dar şi policromiei. Împodobirea exterioară a bisericilor, se poate spune, a reprezentat o adevărată "modă" a timpului, dar şi o tradiţie. Multe dintre ctitorii încep să fie decorate în frescă. Alături de motivele autohtone, apar motive de sorginte orientală - floral-vegetale - care vin să completeze un repertoriu vast, şi care, în acelaşi timp, respectă stilul arhitectural autohton şi accentuează rafinamentul şi frumuseţea lăcaşului. Pictura murală ce împodobeşte la exterior edificiile de cult din Oltenia se desfăşoară, în special, în registrul superior al faţadelor.

Desfăşurarea picturilor murale a cunoscut în Oltenia trei tipologii: o desfăşurare picturală amplă pe toate faţadele monumentului; o desfăşurare picturală mai restrânsă, reprezentată doar de împodobirea pridvorului; o desfăşurare picturală, mai amplă sau mai restrânsă, de factură preponderent decorativă, medalioane circulare adâncite în zid, icoane de hram supradimensionate, chipuri inspirate din Vechiul şi Noul Testament.

Existenţa acestor biserici se datorează ctitorilor, donatorilor, pictorilor–zugravi, toţi acei care "au ctitorit cu munca, şi făr' de care nici o ridicare din temelie", nu ar fi fost posibilă. Ctitorii din Oltenia provin din toate păturile sociale: preoţi, târgoveţi, mici negustori, meşteşugari, ţărani liberi (moşneni), vătafi de plai (conducătorii administrativi ai zonelor împărţite în plaiuri). A ctitori constituia un act de afirmare socială, iar moşnenii olteni, deşi proveneau dintr-o clasă inferioară boierilor, se socoteau egali cu boierii în ceea ce priveşte dreptul de ctitorire. Ctitorii sunt "oamenii începutului de drum", martori şi direcţi participanţi la evenimente, la recâştigarea demnităţii personale, sociale, naţionale. Diversele modalităţi de reprezentare sau menţionare a ctitorilor şi donatorilor conferă picturii murale exterioare din Oltenia, ca de altfel din toată Ţara Românească, valoarea unui document ctitoricesc de primă importanţă.

În ceea ce-i priveşte pe pictorii–zugravi olteni, chipurile sau semnăturile acestora dăinuie pe faţadele lăcaşurilor de cult. Singurul orgoliu al zugravului, artist premodern, este recunoaşterea frumuseţii şi calităţii artei sale. "Dinu zugravu ot sud Gorj, Zugravul Radu ot Târgu Jiu, Oprea zugrav ot Craiova, Stanciu ot Craiova, Manole, Dinu ot Craiova şi calfele lor Dumitru şi Dumitraşcu, Constantin zograf ot Zmiorât şi Ilie zugrav ot Teiuş" sunt "jugravii" (=pictorii) ce constituiau echipe itinerante din Oltenia ce aveau să fie păstrători ai tradiţiei şi să devină adevăraţi "artişti" ai genului. Zugravul picturilor murale exterioare din Oltenia se "moderniza" odată cu timpul, iar picturile lui deveneau elaborate, complexe şi presupuneau un număr mare de cunoştinţe teologice, istorice, filozofice, dar niciodată abdicarea de la stilul tradiţional. În special, în Oltenia se formează echipe de zugravi ce şi-au transmis programe, tehnici de lucru etc. Ele au activat în perimetre bine stabilite, ca adevărate "şcoli" de pictură: Şcoala doljeană – Dinu zugravu "ot sud Gorj", Oprea pictor zugrav "ot Craiova", Stanciu, Manole, Dinu "ot Craiova" şi calfele lor Dumitru şi Dumitraşcu, Gheorghe, Bănică şi Grigorie – elevi ai "şcolii lui Manole"; Şcoala gorjeană – Radu "ot Târgu Jiu", Mihail diaconu şi Constantin, Ion Dumitru şi Andrei zugravi, Damaschin zugrav, Ioan şi Nicolae zugravi, popa Ioan zugravu şi Tudor zugravu şi Gheorghe, Alecse zugrav, Nicolae "jugravu", Dumitru jugravu şi Dumitru ucenic; Şcoala vâlceană " Ilie, pictor zugrav "ot Teiuş", Constantin "zograf ot Zmiorât", fraţii Dozeşti zugravi, diaconu Anghel "jugravu Dozescu cu ucenicii". Aceste şcoli au asigurat astfel nu numai o exprimare completă, ci şi una diversificată a mesajului, în care factorul emoţional deţine un rol important.

Pictura religioasă creată de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi până în secolul al XIX-lea, circumscrisă întregului context cultural al perioadei, constituie un capitol aparte al istoriei artei româneşti. E vorba despre arta postbrâncovenească (o sinteză, în fapt, între arta religioasă postbizantină şi influenţele occidentale). Pictura murală exterioară din Oltenia a fost puternic influenţată de curentele filozofice din societatea românească, de ideile elitelor, de circulaţia modelelor remarcate prin apariţia scrierilor populare

precum: Esopia (Fabulele lui Esop), Alixăndria (Viaţa lui Alexandru cel Mare), Fiziologul (pilde despre animale, inserate într-un Codice de ieromonahul Serafim de la mănăstirea Bistriţa), Mineele episcopului Chesarie, textele popularizante cu caracter religios (Minunile Maicii Domnului, Cheia înţelesului, Floarea darurilor sau Albina – copiată de Sava Popovici din Răşinari), Didahiile lui Antim Ivireanu, a legendelor apocrife referitoare la Vechiul şi Noul Testament (Protoevanghelia lui Iacob şi Evanghelia lui Nicodim). Celor de mai sus li se adaugă variate teme–concepte precum: Thanatos-ul (perspectiva implacabilă a morţii), Roata Vieţii (simbolul sugestiv al periplului ciclic, al destinului omenesc), Bunavestire, Intrarea în Biserică, Sfânta Treime, Adormirea Maicii Domnului etc. Pictura bisericilor îşi îmbogăţea, încet, dar perseverent, conţinutul cu teme provenite din textele hagiografice (vieţile pilduitoare ale sfinţilor) şi texte literare populare. Iconografia pridvoarelor şi a faţadelor bisericii capătă în această perioadă un rol prioritar. Întregul repertoriu desfăşurat la exteriorul monumentelor are un aspect moralizator, politic (în sens naţional), reprezintă trimiteri la slăbiciuni şi virtuţi umane, atrage atenţia oamenilor de a nu cădea în plasa răului, vicleniei, invidiei, lenei etc. Toate acestea servesc la ilustrarea unui nou program iconografic, dar şi la constituirea unui bogat repertoriu imagistic, fiind rodul gradului înalt de libertate picturală de care se bucurau zugravii–pictori din Oltenia, fără însă a ieşi din stereotipia impusă de iconografia balcanică postbizantină şi viziunea brâncovenească. Iconografia picturii murale exterioare a ctitoriilor din Oltenia constituie o disertaţie despre viaţă şi moarte, o capacitate de sinteză unică, simţ estetic, intelectual şi emotiv, provenind dintr-un nesecat filon de originalitate creatoare. Pridvorul, element important din construcţia unei biserici, pare privilegiat din punct de vedere decorativ, cu deosebire în Oltenia, unde i se acordă o atenţie specială în ornamentarea sa exterioară. Stilizările vegetale, decorul floral, devin luxuriante, creatorul–pictor–zugrav dorind să-şi influenţeze privitorii şi să înlăture "clişeele", adică previzibilitatea formelor.

Trăsătura esenţială a iconografiei picturii exterioare a bisericilor olteneşti o reprezintă expresivitatea imaginii – limbajul plastic aservit mesajului. Mesajul comunicat se îmbogăţeşte prin stil, reprezentările fiind fapte de stil.

PERSONAJE, MOTIVE, TEME, SCENE SPECIFICE PROGRAMELOR ICONOGRAFICE ÎNTÂLNITE ÎN PICTURA MURALĂ EXTERIOARĂ A LĂCAŞURILOR DE CULT DIN OLTENIA

– Filozofii. Este vorba în special de cei şapte filozofi greci, dintre care cele mai cunoscute reprezentări sunt ale lui Platon, Plutarh, Tucidide, Solon etc. Acestora li se adaugă înţelepţii (diferenţierea o fac zugravii, prin inscripţii): Aristotel, Sofocle etc, dar şi regii–magi Baltazar, Melchior şi Gaşpar (Târgu-Cărbuneşti, Gorj). Un caz unic în iconografia postbizantină şi balcanică este prezenţa lui Hipocrate, un reprezentant al breslei medicale, pe numeroase faţade ale unor edificii din Oltenia de sub munte, alături de filozofi şi sibile (bisericile din Păuşeşti–Maglaşi Coastă, Genuneni–Frâncești, Vâlcea, Corcova–Jirov, Mehedinţi).

– Sibilele (femeia–fecioară, femeia–profet). Pe faţadele ctitoriilor din Oltenia a fost asociată imaginii filozofului, cea a sibilei. Cu toate acestea, sibila nu va ajunge niciodată la rangul unui filozof, chiar daca ea este Sofia (înţelepciune), Calipso (nimfa), Ana (sora lui Moise) sau Procla (soţia lui Pontius Pilatus) (Copăceni, Vâlcea). Altfel spus, nu se va pune pe acelaşi nivel raţiunea filozofică cu intuiţia–percepţia feminină, deşi învăţătura medievală creştină încerca să acorde în egală măsură, femeii şi bărbatului, şansa mântuirii. Iconografia sibilelor înţelepte şi caste a fost puternic mediatizată în evul mediu apusean. Cele mai cunoscute sibile sunt: Tiburtina, Persica (prezentă sub numele de Pesichia, pe una din faţadele bisericii de la Genuneni–Frâncești, Vâlcea), Delfica, Helespontica, Evropeia, Himeria, Libica, Frigica (cunoscută la noi ca Fefichia, apare pe o faţada a bisericii de la Genuneni-Frâncești, Vâlcea) etc.

– Proorocii. Prezenţa iconografică a acestora este un element definitoriu al picturilor murale exterioare (Brădiceni-Peştişani, Gorj). Dovezi ale gustului şi modei vremii, de cele mai multe ori aceştia sunt îmbrăcaţi după moda orientală, cu haine strânse pe corp sub formă de togă, lungi, şi ţin în mână adesea diverse obiecte ce pot fi asociate prezicerilor pe care le fac: Solomon (un sipet de aur), Noe (arca), Ghedeon (caier de lână). Uneori, în frizele în care apar proorocii, apar şi judecătorii şi regii Vechiului Testament, precum Iacov, David, Avraam, dar şi proorocii mari, precum Isaiia, Ieremia şi Miheia, Ezechiel – Ilie etc.

– Sfinţii militari şi mucenici (Gheorghe, Dimitrie, Teodor Stratilat, Teodor Tiron şi Eustaţie Plachidia, Agapie, Procopie, Atanasie,

Theodul). Reprezentarea pe faţadele bisericilor olteneşti a sfinţilor militari şi mucenici îşi are sursa în tradiţia bizantină ce atribuie militarilor–mucenici misiuni războinice (Peşteana de Jos–Fărcăşeşti, Gorj). Sfântul Gheorghe ucigând balaurul este simbolul învingerii răului şi a duşmanului. Sf. Dimitrie este apărător, dar şi biruitor în lupta împotriva duşmanilor (Călineşti–Brezoi, Vâlcea). În ce priveşte iconografia mucenicilor este un omagiu adus valorii sacrificiului de sine. Pictarea celor 40 de Mucenici reprezintă propunerea picturii murale româneşti pentru zugrăvirea celor care au ştiut să reziste şi să se sacrifice în virtutea unei credinţe în viaţa veşnică. În general, iconografia sfinţilor militari şi mucenici, luptători şi martiri (Pleşeşti–Roşiile, Vâlcea) pare a fi o mărturie a faptului potrivit căruia ctitorii aveau conştiinţa epocii pe care o trăiau, a speranţei şi încrederii în viitor (războaiele cu otomanii, mişcarea eteristă româno–greco–rusă, toate desfăşurate pe tărâm românesc).

– Cinegetica şi pseudocinegetica (vânătorul, războinicul şi scene de vânătoare). Românii au fost buni războinici dar şi buni vânători. Nu este vorba doar de un simplu "vânător", ci şi de un luptător adevărat care cunoaşte atât armele, cât şi mediul natural, pădurea şi muntele. "Cinegetica" este o temă specifică picturii murale, în special din Oltenia subcarpatică, unde avem pădure şi vânat bogat. În secolele XVIII–XIX, boierii şi boiernaşii români încă mai păstrau tradiţiile vânătorii şi ca atare ctitoriile acestora sunt pline de scene cinegetice: goana unor ogari, vânătorul, scene de vânătoare etc. De ce devine "vânătorul muntelui" şi "vânătoare" pseudocinegetică? Pentru că de multe ori este o vânătoare simbolică, vânătorul fiind de fapt simbol al libertăţii şi deţinător al unor virtuţi deosebite. Scenele cinegetice şi reprezentările animaliere se întrepătrund şi adesea se confundă (biserica din Neghineşti–Cacova, Vâlcea).

– Sub influenţa filozofiei medievale şi renascentiste ce propovăduia deşertăciunea existenţei umane, apare şi se dezvoltă iconografia Thanatos-ului. Pe numeroase faţade ale ctitoriilor bisericeşti din Ţara Românească, în special pe faţadele bisericilor vâlcene, imaginea morţii are înfăţişarea unui tânăr cu părul vâlvoi, purtând o coasă, sau în chip de schelet galopând peste cadavre.

– Tema Judecăţii de Apoi cunoaşte o mare răspândire şi este pictată cu predilecţie în pridvor, pentru ca impactul său asupra credincioşilor să fie cât mai mare, prin poziţionarea chiar la intrarea în biserică. Personajele supuse judecăţii sunt numeroase: clericul păcătos, cârciumarul, băcanul, brutarul, cizmarul, morarul, "mâncătorul de pământ", "cel care mănâncă osteneala altuia", femeia adulteră, cuplul adulter, femeia care "leapădă prunci", cel care doarme duminica mult etc.

– Roata vieţii. Simbol sugestiv al facerii şi prefacerii, al creşterii şi descreşterii, roata vieţii zugrăvite la exteriorul edificiilor de cult olteneşti nu este altceva decât periplul ciclic al vieţii omeneşti. Moartea trebuie învinsă spre proslăvirea şi folosul vieţii. În acest sens, poate cea mai subtilă exprimare a filozofiei vieţii şi Thanatos-ului o constituie ceasurile solare, incluse în programul iconografic al picturilor murale exterioare din Peşteana de Jos–Fărcăşeşti, Gorj.

– Portretele votive prezente mai întâi în pronaosuri, apoi pe pereţii exteriori, par cu atât mai importante, cu cât conferă picturii murale exterioare din Oltenia valoarea unui document ctitoricesc pe de o parte, iar pe de altă parte dovedesc apariţia unui program iconografic complex şi a unei mari libertăţi de expresie. Portretele votive, realizate în special de zugravii doljeni şi gorjeni la exteriorul ctitoriilor, reprezintă adevărate efigii hieratice (biserica din Golumbelu–Fărcaş, Dolj; biserica din Călugăreasa–Prigoria, Gorj; biserica–schit din Piscu Mare–Stoeneşti, Vâlcea).

Preferinţa pictorilor de biserici din acele vremuri pentru povestea presărată cu reflecţii morale, umorul reprezentărilor, scene pictate, însoţite deseori de texte scrise, determină stilul picturii murale din epocă. Arta decorativă murală a secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea se caracterizează prin narativism, dar şi prin elemente realiste, ceea ce duce la o coloratură locală, umor, oralitate, spirit moralizator. O atenţie specială este acordată amănuntului, decorativismului, desenului liber şi culorilor vii. Această pictură devine o oglindă a mentalităţilor, a stilului de viaţă şi a credinţelor întregii obşti.

Dr. Florentina Udrea

ENGLISH ABSTRACT

The historical region of Oltenia

Oltenia, one of the historical regions of Romania, represents 12.5 % of the country's surface. It has all the landforms (the highest peak Parângu Mare, is 2.519 m) – mostly hills – and major rivers that flow into the Danube. More than half the population lives in rural areas, the biggest town in the region being Craiova, with a population of 300,000 inhabitants.

Oltenia still preserves its folk traditions, regarding the ceramics production (Horezu is one of the country's most famous centres), fabrics production and wood carving. The history and culture of the area reflects both in the monuments of architecture, the cule (boyard's fortified houses from the 18th century), the sculptures of Constantin Brâncuşi in Târgu Jiu or the old monasteries situated in a pitoresque hills area. Folk traditions and historic aspects are revived for the public through the modern exhibitions of local museums (some of them created at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century), or in small village museum collections.

Oltenia is also famous for its caves, natural reserves and spas.

Highlights of Orthodox spirituality. Churches with exterior mural painting in Oltenia (18th-19th centuries)

The religious art of the 18th and the 19th centuries is characterized by paintings that cover the exterior of the orthodox churches in Oltenia, mostly those from the sub-Carpathian area. We can affirm that the exterior decoration of churches was a tendency of that period, but also an artistic expression preserving the Byzantine aesthetic models. Today the only churches that still preserve exterior mural paintings are those in Oltenia, mostly in the sub-Carpathian area. If, at the beginning of the 20th century, there were still 145 painted churches documented in Oltenia, today, according to reliable informations, only around 80 churches are still preserved. The details of the church painting are a substantial proof of the good taste and of the multitude of colours of mural painting of that time. Structurally, an orthodox church is composed, from outside to inside, of Porch, Narthex, Nave, and Altar (Sanctuary) (the Porch to the West and the Altar to the Est).

The iconography

The 18th and the 19th centuries are remarcable, for Oltenia, by the density and variety of the churches with mural-paintings. Their existence is due to the founders, donors, painters and mural-painters. The Oltenian founders came from all strata of society: priests, town-dwellers, small merchants, artisans, free holders (peasants), bailiffs (head of districts, smaller areas divided into regions). The teams of painters and mural-painters, exercised their skill inside well defined perimeters like real "painting schools": The Dolj School (masters Dinu, Oprea, Manole); The Gorj School (masters Radu, Mihai, Constantin). Their paintings presume numerous theological, historic and philosophic knowledge, but also connections to the local traditions. They were influenced by the philosophic trends of the Romanian society, by ideas of the elite, by the widespread of models certified through publication of folk-writings as Esopia (Esop fables), Alexandria (the life of Alexander the Great), The Physiologist (parables

about animals inserted in a Codex by Serafim, the hieromonk from the Bistriţa Monastery) along with the apo`cryphal Legends of the Old and New Testaments, but also themes like The Thanatos (the irrefutable perspective of death), the Annunciation, Admittance in the Church, Holly Trinity, etc. The iconography of Porches and Church Frontages is granted a major role in the epoch. All the repertory displayed at the exterior of monuments has a moralizing, political aspect, suggesting human weakness and virtues (malice, perfidiousness, envy, laziness).

The cultural aspirations and mentalities of the epoch have left their mark on the exterior painting of the Oltenian cult edifice, the iconographic register summing up representations of philosophers, sibyls prophets, martyrs, weaponed-saints, cynegetic-scenes (hunting/war). Speaking of the scholars, these are Plato, Plutarch, Thucydides, Solo, Aristotle, Sophocles, etc. Their image represents nothing but the desire for moral perfection, prevalence of virtue over sin, the desire for perpetual self improvement of the individual.

The Sibyls (Tiburtina, Persica, Delfica, Helespontica, Europeia, Himeria, Libica, Frigica - Fefichia) are the maiden –woman, priestesses, young and pleasant beings, but concurrently strong, dynamic and maternal. The Sibyls are considered to have received the prophetic power to compensate chastity; they are inferior to men, and to birth-giving 'women'. The prophets are represented by Isaiah, Jeremiah, Miheia, Ezekiel, Elijah, etc., in the iconography of Oltenia. They hold often various objects in their hands to be associated with their prophecies: Solomon (a golden chest), Noah (the ark), Ghedeon (a flock of wool). The representations of the Weaponed-Saints and Martyrs (George, Dimitri, Theodor, Eustatius, Plachid) originates in the Byzantine artistic tradition which attributes the Weaponed-Martyrs warlike missions. St. Dimitri is a defender, but also a conqueror over the enemies. The Martyrs' iconography is a celebration of the belief in eternal life. The hunting/ war scenes are specific themes in mural- paintings in sub- Carpathian Oltenia, which was covered with vast forest areas, rich in game. The Romanian soldier but also hunter, stands for a symbol of freedom and virtue holder.

The cynegetic scenes and animal representations mingle and often create confusion. Alexander the Greats' horse, Ducipal, in the body of a unicorn, is an active diurnal symbol, the encounter between life and death is symbolized by the bear, who alike Samson (life), defeats the lion (death). The Votive Portraits, present at first in the Narthex, and then on the exterior walls, seem so much more important, the more they attribute the mural-paintings, from Oltenia the value of a foundation document on one side and prove the forthcoming of a complex iconographic programme and a greater liberty of expression of the mural-paintings. The decorative mural art of the 18th and the 19th centuries distinguished itself through narrative features, but also through realistic elements adding a local coloratura, humor, orality, moralizing spirit. The painting becomes a mirror of the mentalities, of the life-style and the beliefs of the whole community.

Dr. Florentina Udrea, drd. Aurelia Duţu

REGIUNEA ISTORICĂ OLTENIA
CĂLINEȘTI
PISCU MARE
NEGHINEȘTI
PIETRARII DE SUS
GORUNEȘTI
HOREZU
VALCEA
RÂMNICU VALCEA
BRĂDICENI
CĂLUGĂREASA
POJOGI
CERNA
MOȘTENI
TELEȘTI
TÂRGU JIU
GENUNENI
COPĂCENI
GORJ
TARGU CĂRBUNEȘTI
TARGU GANGULEȘTI
PLEȘEȘTI
PEȘTEANA DE JOS
FRASIN
PADINA
JIROV
PĂIȘANI
DROBETA-TURNU SEVERIN
VELEȘTI
MEHEDINȚI
GOLUMBELU
MURGAȘI
SLATINA
CRAIOVA
OLT
DOLJ
1 cm = 6 km
6 3 0 6 12 18 24 30 36 42
km

REGIUNEA ISTORICĂ OLTENIA

Oltenia, una dintre regiunile istorice ale României, reprezintă 12,5 % din suprafaţa întregii ţări. Prezintă toate formele de relief (cel mai înalt vârf, Parângu Mare, are 2.519 m) – preponderent zonă de deal – şi deţine bazine majore ale unor importante râuri care se varsă în Dunăre. Mai mult de jumătate din populaţie este stabilită în mediul rural, cel mai mare oraş din regiune fiind Craiova, cu o populaţie de 300.000 locuitori.

Oltenia păstrează încă tradiţii populare, prin ceramică (centrul Horezu, unul dintre cele mai cunoscute din ţară), ţesături sau prelucrarea lemnului. Istoria şi cultura zonei se reflectă în monumentele arhitecturale, fie că sunt cule (conace boiereşti fortificate din secolul XVIII), sculpturile lui Constantin Brâncuşi din Târgu Jiu sau vechile mănăstiri aflate într-o zonă pitorească de deal. Tradiţii şi aspecte ale istoriei locale sunt reînviate pentru public prin expoziţiile moderne ale muzeelor judeţene (unele înfiinţate la finele secolului XIX – începutul secolului XX), sau prin mici colecţii muzeale săteşti. Zona Olteniei este cunoscută şi pentru peşteri, rezervaţii naturale şi staţiuni balneo-climaterice.

Icoană de lut, înc. sec. XX, Centrul de producţie ceramică Horezu – Muzeul Satului Vâlcean Bujoreni
Arhiva: Muzeul Judeţean Vâlcea

Boltă Pridvor, Fecioara Maria cu Pruncul Iisus şi cetele de îngeri, Mănăstirea Horezu, oraş Horezu, jud. Vâlcea, 1690-1692
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica "Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena" a Mănăstirii Horezu, oraş Horezu, jud. Vâlcea, 1690-1692
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Mănăstirea Horezu este cel mai reprezentativ monument de cult al stilului brâncovenesc, conservând o foarte valoroasă pictură de epocă, înscrisă în Lista UNESCO a patrimoniului cultural mondial. Mănăstirea a fost ctitorită şi înzestrată de către domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Din epoca brâncovenească, la biserica acestei mănăstiri s-au păstrat iconostasele şi piesele de mobilier originale.

Biserica "Adormirea Maicii Domnului" a Mănăstirii Bistriţa, sat Bistriţa, com. Costeşti, jud. Vâlcea, 1494
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Mănăstirea Bistriţa este ctitoria lui Barbu Craiovescu, mare ban al Craiovei, şi a fraţilor săi. Membrii familiei Cantacuzino au donat bisericii preţioase obiecte de cult. Mănăstirea Bistriţa a fost un important centru de cultură şi spiritualitate românească. Aici au fost copiate numeroase manuscrise în limba slavonă, iar din secolul al XVII-lea a fiinţat o şcoală în limba română. În secolul al XIX-lea, în răstimpul 1847-1856, ansamblul monastic a fost din nou refăcut, din iniţiativa domnitorului Gheorghe Bibescu. Pictura bisericii a fost realizată de Gheorghe Tattarescu, în 1856.

Boltă pridvor, Iisus Pantocrator
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Schitul "Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul" Pahomie, localitatea Cheia, oraş Băile Olăneşti, jud. Vâlcea, 1688
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Din pisania actuală a schitului rezultă că întemeietorii sunt Pahomie monahul (unchiul domnitorului Constantin Brâncoveanu) şi Sava Haiducul. Schitul a fost refăcut în 1951.

Etape ale producerii ceramicii în gospodăria familiei Popa, sat Olari, com. Pârşcoveni, jud. Olt; august 2010
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Tipuri de taiere din judeţul Vâlcea
Centrul de ceramică tradiţională: a, b, c. Horezu; d. Vlădeşti
Arhiva: Muzeul Judeţean Vâlcea

Centrul Horezu este unul dintre cele mai importante centre ceramice din România, fiind atestat încă din perioada brâncovenească. Ceramica specifică este smălţuită, decorată prin tehnica „jirăvirii" (aceasta constă în realizarea unui decor asemănător pânzei de păianjen). Apar frecvent şi spirale, cercuri sau stele, mai rar cocoşi sau peşti. Paleta cromatică este ivoriu sau brun, mai recent galben şi verde, iar ornamentele sunt trasate cu verde, roşu, cafeniu sau albastru. Aşezările olarilor fiind relativ izolate, în zona de deal, au permis transmiterea unor vechi tehnici de fabricare şi decorare a ceramicii perpetuate până în prezent.

Enescu Constantin, sat Boroşteni, com. Peştişani, jud. Gorj; august 2010
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Miner pensionat care desfăşoară mici activităţi meşteşugăreşti pentru săteni.

Familia Ioana şi Adam Ciucă, sat Vaideeni, com. Vaideeni, jud. Vâlcea; august 2010
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

În partea de nord a judeţelor Vâlcea şi Gorj este destul de răspândit costumul transilvănean din zona Sibiului, ca urmare a stabilirii în această zonă, în secolele XVIII–XIX, a păstorilor ardeleni, care au adus şi păstrat portul tradiţional preluat ulterior şi de alte comunităţi rurale.

Casa Anescu, Pârâul de Pripor – Muzeul Arhitecturii Populare din Gorj, sec. XIX
Arhiva: Muzeul Judeţean "Alexandru Ştefulescu" – Târgu Jiu

În zona etnografică de deal din jud. Gorj, casele au prispe cu balustrade şi stâlpi ciopliţi, adesea în romburi. Unele biserici au fost ridicate din lemn, păstrând tablouri votive reprezentându-i pe ctitori.

Casa Milcoiu, jud. Vâlcea – Muzeul Satului Vâlcean Bujoreni, sec. XIX
Arhiva: Muzeul Judeţean Vâlcea

Zona etnografică Subcarpaţii Vâlcii este caracterizată de case construite din trunchiuri de lemn, aşezate pe socluri de piatră, cu două sau trei camere şi foişor, interioarele fiind bogat împodobite cu ţesături.

Principatul Ţara Românească,
Franz Johann Joseph von Reilly,
Viena, 1789
Arhiva: Muzeul Naţional al Hărţilor şi
Cărţii Vechi Bucureşti

Principatul Ţara Românească,
Johann Georg Schreiber, sec.
XVIII
Arhiva: Muzeul Naţional al Hărţilor şi
Cărţii Vechi Bucureşti

Coloana infinitului – Ansamblu monumental din Târgu Jiu, jud. Gorj, Constantin Brâncuşi, 1938
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Constantin Brâncuşi (n. 1876, comuna Hobiţa, jud. Gorj–d. 1957, Paris), unul dintre cei mai importanţi sculptori ai secolului XX, a adus o nouă viziune asupra acestei arte, prin introducerea de elemente de artă populară din zona sa natală. Ansamblul monumental din Târgu Jiu a fost finalizat în 1938, ridicat în cinstea eroilor români căzuţi în primul război mondial. Elementele ansamblului sunt Masa tăcerii, Poarta sărutului şi Coloana infinitului. Muzeul de artă din Craiova, aflat într-o clădire superbă, monument istoric, deţine mai multe sculpturi ale lui Constantin Brâncuşi.

Cula Greceanu – Complexul Muzeal din Măldărăşti, sf. sec. XVIII – Muzeul Judeţean Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Irina Oberländer–Târnoveanu

Culele sunt răspândite în Peninsula Balcanică, iar în România sunt întâlnite în Oltenia şi în vestul Munteniei (jud. Vâlcea: Ansamblul Măldărăşti, Cula Zătreni; jud. Gorj: Cula Cornoiu de la Curtişoara; jud. Mehedinţi: Cula Tudor Vladimirescu din Cerneţi etc.). Culele sunt case boiereşti fortificate, construite în secolul al XVIII-lea în scopul apărării de cetele de haiduci şi de atacurile detaşamentelor otomane provenind de la sudul Dunării. Au un plan dreptunghiular, în formă de turn, cu trei sau patru nivele şi o singură uşă de intrare, puternic întărită. Fiecare nivel are una sau două camere (simple, vopsite în alb), la ultimul nivel fiind un foişor de factură brâncovenească.

Peştera Podului, rezervaţie speologică lângă Podul lui Dumnezeu, jud. Gorj
Arhiva: Muzeul Naţional de Istorie Naturală "Grigore Antipa" – Bucureşti

Este o peşteră complexă, aflată la altitudinea de 337 m, cu o lungime de 734 m, care străpunge dealul, având două mari deschideri, şi adăposteşte numeroşi lilieci neagresivi.

Subcarpaţii Vâlcii
Arhiva: Muzeul Olteniei Craiova

Dunărea – Cazanele Mici, Parcul Natural Porţile de Fier, jud. Mehedinţi
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Drumul spre Schitul Pătrunsa, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

La cosit, sat Runcu, jud. Gorj, 1930
Arhiva: Muzeul Naţional al Satului "Dimitrie Gusti" – Bucureşti
Foto: Berman

La recensământul din 1930, în Oltenia populaţia rurală avea o pondere de 79,8 %, iar la cel din 2002 reprezenta 61,86 %. În perioada interbelică, pentru mulţi ţărani fără avere, oraşul echivala cu un trai mai bun. Unii migrau spre oraş pentru a lucra în fabricile locale, alţii îşi trimiteau fetele ca servitoare în familiile înstărite sau, cu eforturi materiale considerabile, îşi susţineau copii în liceu. După căderea comunismului, în România (şi Oltenia nu face excepţie) mulţi ţărani muncesc temporar sau se stabilesc definitiv în ţări din Europa Occidentală, activând îndeosebi în domenii precum construcţii sau agricultură. Numai o parte dintre aceştia au condiţiile adecvate pentru a emigra împreună cu întreaga familie; ceilalţi, îşi încredinţează copiii, spre creştere, părinţilor sau altor rude apropiate.

Femei la fân, sat Racoviţa, jud. Vâlcea, august 2010
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Bunicul şi nepotul în car, sat Runcu, jud. Gorj, 1930
Arhiva: Muzeul Naţional al Satului "Dimitrie Gusti" – Bucureşti
Foto: Berman

În perioada interbelică, în România, gospodăria rurală era formată dintr-o familie, dar nu erau puţine cazurile când locuiau trei generaţii în aceeaşi casă. În 1930 într-o casă trăiau în medie 4,5 oameni. În 2001, din totalul gospodăriilor familiale din Oltenia, 12,50 % sunt formate din familii cu două sau trei nuclee.

Bunic şi nepoţi dintr-un sat oltenesc din jud. Vâlcea, august 2010
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Banca Oltenia, Craiova, jud. Dolj; 1928
Arhiva: Muzeul Olteniei Craiova

Solemnitatea de la 19 martie 1939, desfăşurată la Galiciuica, jud. Dolj, cu ocazia predării plugului dăruit de Carol al II-lea
Arhiva: Muzeul Olteniei Craiova

Strada Unirii, Craiova, jud. Dolj; 1928
Arhiva: Muzeul Olteniei Craiova

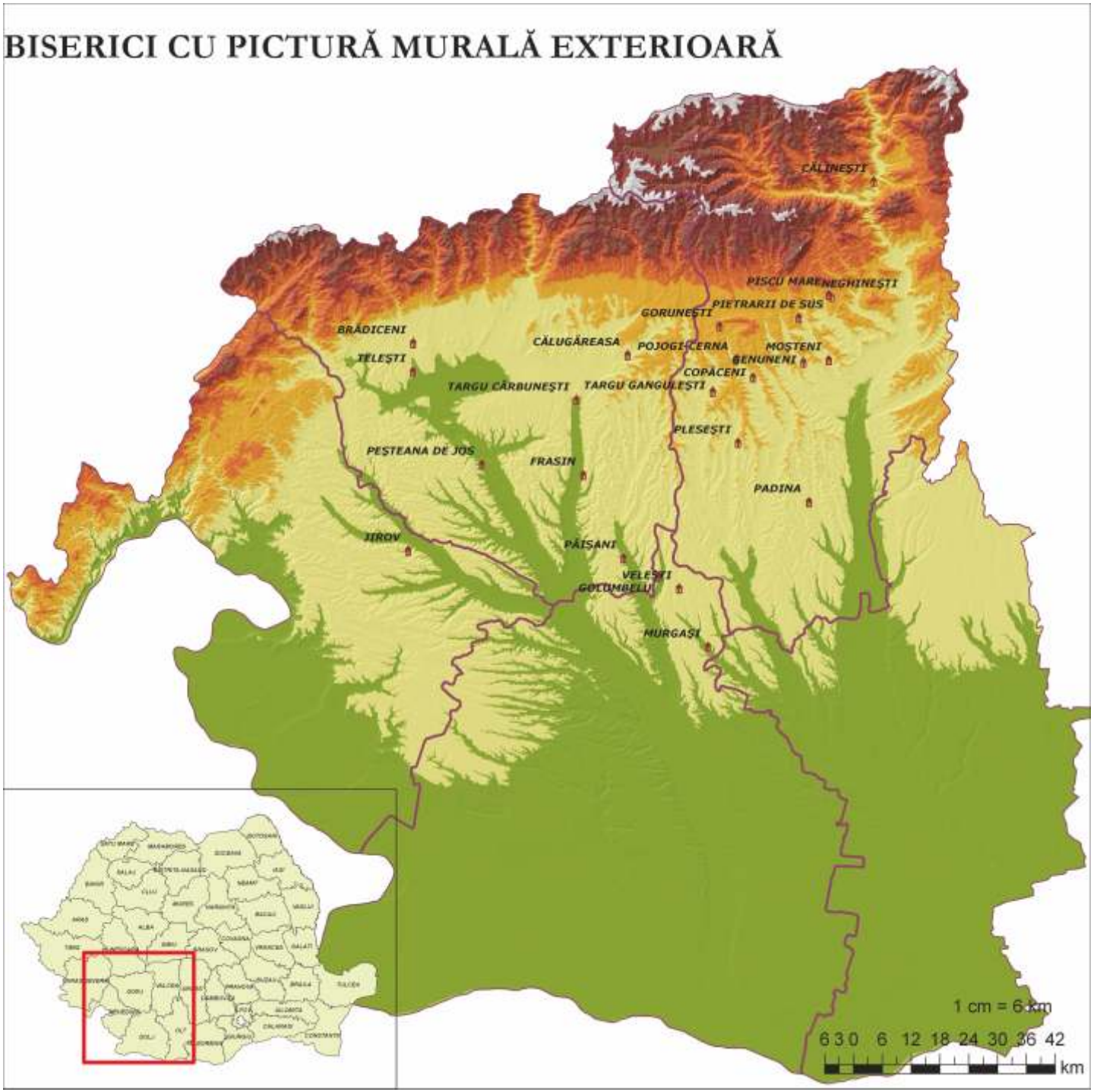
BISERICI CU PICTURĂ MURALĂ EXTERIOARĂ
CĂLINEȘTI
PISCU MARENEGHINEȘTI
PIETRARII DE SUS
GORUNEȘTI
BRĂDICENI
CĂLUGĂREASA
POJOGI-CERNA
MOȘTENI
TELEȘTI
BENUNENI
COPĂCENI
TARGU CĂRBUNEȘTI
TARGU GANGULEȘTI
PLEȘEȘTI
PEȘTEANA DE JOS
FRASIN
PADINA
JIROV
PĂIȘANI
VELEȘTI
GOLUMBELU
MURGAȘI
1 cm = 6 km
6 3 0 6 12 18 24 30 36 42
km

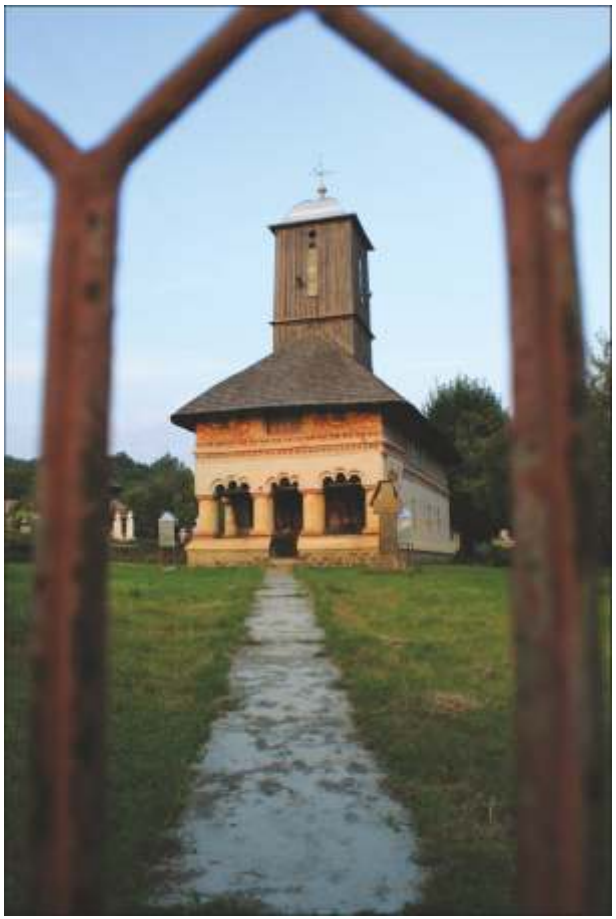

Biserica "Sfinţii Trei Ierarhi" – Genuneni, com. Frâncești (jud. Vâlcea); 1797, pictor: Dinu din Craiova
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica a fost ridicată pe moşia lui Dimitrie Genuneanu, ctitori fiind arhimandritul Ştefan (fratele lui Dimitrie) şi preotul Matei Mănăstireanu. Biserica, de plan triconc, a fost pictată în 1801 de Dinu din Craiova. Temele iconografice sunt Bunavestire, Naşterea Maicii Domnului, precum şi sfinţi militari, filosofi şi sibile (femeia–fecioară, femeia–profet).

Biserica "Naşterea Maicii Domnului" – Colnicu, Moşteni, com. Frâncești (jud. Vâlcea); 1752, pictor: Dimitrie
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Ctitorii lăcaşului de cult au fost episcopul Climent al Râmnicului şi protopopul Nicolae. Biserica are planul dreptunghiular, cu absida altarului poligonală. A fost pictată în 1752, de Dimitrie şi ucenicii săi Grigore, Mihai şi Ion. La 1838 a fost acoperită cu un strat nou de pictură, de către preotul Antonie. Ctitoria are pictură exterioară doar la pridvor.

Biserica "Sf. Ioan Botezătorul" – Târgu Gângulești, oraș Berbești (jud. Vâlcea); 1797, pictor: anonim
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica a fost pictată în perioada 1800-1801. Ctitoria are fațadele pictate cu diverse personaje – filosofi, sibile (proorociţe păgâne) – şi motive florale.

Biserica "Sf. Treime", Pojogi–Cerna, com. Stroiești (jud. Vâlcea); 1819-1820, pictor: Gheorghe
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Pictura lăcaşului de cult, de plan triconc, a fost executată de zugravul Gheorghe şi ucenicului său Iancu. Aceasta se mai păstrează doar în pridvor.

Biserica "Buna Vestire", Copăceni, com. Copăceni (jud. Vâlcea); 1804, pictori: Manole şi Dinu
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Biserica, de plan triconc, a fost construită şi pictată în 1804. Pictori au fost Manole, Dinu – "zograv ot sud Gorj" – şi calfele Dumitru şi Dumitraşcu. Faţadele sunt pictate cu scene biblice (Judecata de Apoi), peisaje, motive decorative şi diverse personaje (filosofi, sfinţi militari, prooroci, sibile).

Biserica "Buna Vestire" Climent, Pietrarii de Sus, com. Pietrari (jud. Vâlcea); 1742-1744, pictori: Popa Gheorghe, Andrei şi Antonie
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica fostului Schit Climent este ctitoria episcopului Râmnicului Climent, a lui Macarie ieromonahul, Ioan ispravnic şi Ilarion, proegumenul mănăstirii Bistriţa. Biserica, de plan triconc, a fost pictată în două etape: mai întâi în 1744, de către Popa Gheorghe şi fratele său Andrei, cu ucenicii Danciu şi Filip; apoi de către preotul Antonie, în 1846. Picturile se mai păstrează în pridvor şi în zona centrală a faţadei vestice.

Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", Neghineşti–Cacova, com. Stoeneşti (jud. Vâlcea); 1819, pictori: Partenie, Ioan şi Ilie
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica este ctitorie moşnenească şi are plan triconc. Pictura originară datează din 1819 şi a fost realizată de către Partenie monahul, Ioan şi Ilie, zugravi din Teiuş. Ctitoria are faţadele pictate cu diverse personaje: filosofi, prooroci, sibile, sfinţi militari; scene şi teme de factură rustică: alegorii animaliere, vânătoare, peisaje; aspecte din viaţa monahală.

Biserica "Cuvioasa Paraschiva", Călineşti, oraş Brezoi (Vâlcea); 1775, pictor: Damaschin
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Ctitorii acestei biserici au fost Popa Ioan şi fraţii săi, ajutaţi de obştea moşnenilor din Călineşti. Biserica are plan dreptunghiular şi absida altarului poligonală. Este o ctitorie cu pictură exterioară doar la pridvor şi a cunoscut două etape de execuţie a picturii. Prima etapă a decorului pictural, în 1782, este opera zugravului Damaschin din Păuşani, a doua, datând post 1815, este datorată unor pictori anonimi.

Biserica "Intrarea în Biserică a Maicii Domnului", Pleşeşti, com. Roşiile (jud. Vâlcea); 1793, pictor: anonim
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Ctitorii, bisericii de plan triconc, au fost preoţii Ioan şi Preda Pleşescu, şi diaconul Marin Pleşescu. Pictura a fost realizată după 1800, prin contribuţia financiară a polcovnicului Nicolae Pleşoianu. Ctitoria are faţadele pictate cu: scene animaliere, peisaje, arhangheli, filosofi, sfinţi militari, mucenici, dar şi teme biblice clasice precum Judecata de Apoi, Izgonirea din Rai a lui Adam şi Eva.

Biserica "Naşterea Maicii Domnului" a fostului Schit Jgheaburi, Piscu Mare, com. Stoeneşti (jud. Vâlcea); sec. XIV, 1640, 1822-1826, pictori: Ilie şi Constantin
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Schitul Jgheaburi, conform pisaniei, datează din secolul al XIV-lea (1310); a fost refăcut în 1640, în timpul domniei lui Matei Basarab. Biserica actuală a fost ridicată în perioada 1822-1826. Biserica, de plan triconc, a fost pictată la 1828 de către Ilie din Teiuş şi Constantin din Zmeuret, având faţadele decorate cu sfinţi şi prooroci.

Biserica "Sf. Nicolae" – Mămăroi, Brădiceni, com. Peştişani (jud. Gorj); 1739, 1829-1832, pictor: anonim
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Pictura, datând post 1830, a fost parţial refăcută în secolul XX. Ctitoria, în formă de cruce, de plan triconc, are pe faţade pictaţi prooroci, mucenici, filosofi, sfinţi militari şi sibile.

Biserica "Sf. Nicolae" – Aninoasa, Peşteana de Jos, com. Fărcăşeşti (jud. Gorj); 1804, pictor: anonim
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Lăcaşul de cult, de plan treflat, are pictură exterioară din 1804, cu excepţia celei din pridvor, realizată în 1810. Pe pereţii exteriori întâlnim reprezentări de sfinţi militari, filosofi, sibile, prooroci, dar şi peisaje cu vegetaţie luxuriantă.

Biserica "Sf. Nicolae şi Pogorârea Sf. Duh", Jirov, com. Corcova (jud. Mehedinţi); 1833, pictor: anonim
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Biserica, având plan triconc, a fost pictată în 1834. Pictura exterioară cuprinde ample reprezentări de filosofi, sfinţi, prooroci, mucenici.

Reprezentarea sfinţilor militari pe faţadele pridvoarelor bisericilor olteneşti, în special a Sf. Mare Mucenic Gheorghe, este o temă des întâlnită în iconografia secolele XVIII–XIX. Mărturisindu-se creştin, Sf. Mare Mucenic Gheorghe a fost supus la numeroase chinuri, unul dintre suplicii fiind trasul pe roată sub privirile împăratului Diocleţian şi ale soţiei sale Alexandra, hagiografia menţionând că viitorul martir a scăpat nevătămat doar datorită credinţei sale nestrămutate.

O altă temă iconografică este cea a fraţilor Cain şi Abel, a fratricidului prin excelenţă.

Tema Judecății de Apoi e reprezentată de lupta dintre îngeri şi demoni ce are loc la judecata oamenilor şi trimiterea acestora, în urma deciziei Sfintei Treimi, în Iad sau în Rai, conform faptele săvârşite în cursul vieţii terene.

Anonim, Judecata de Apoi (detaliu), 1800-1801
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", pridvor
Târgu Gângulești, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

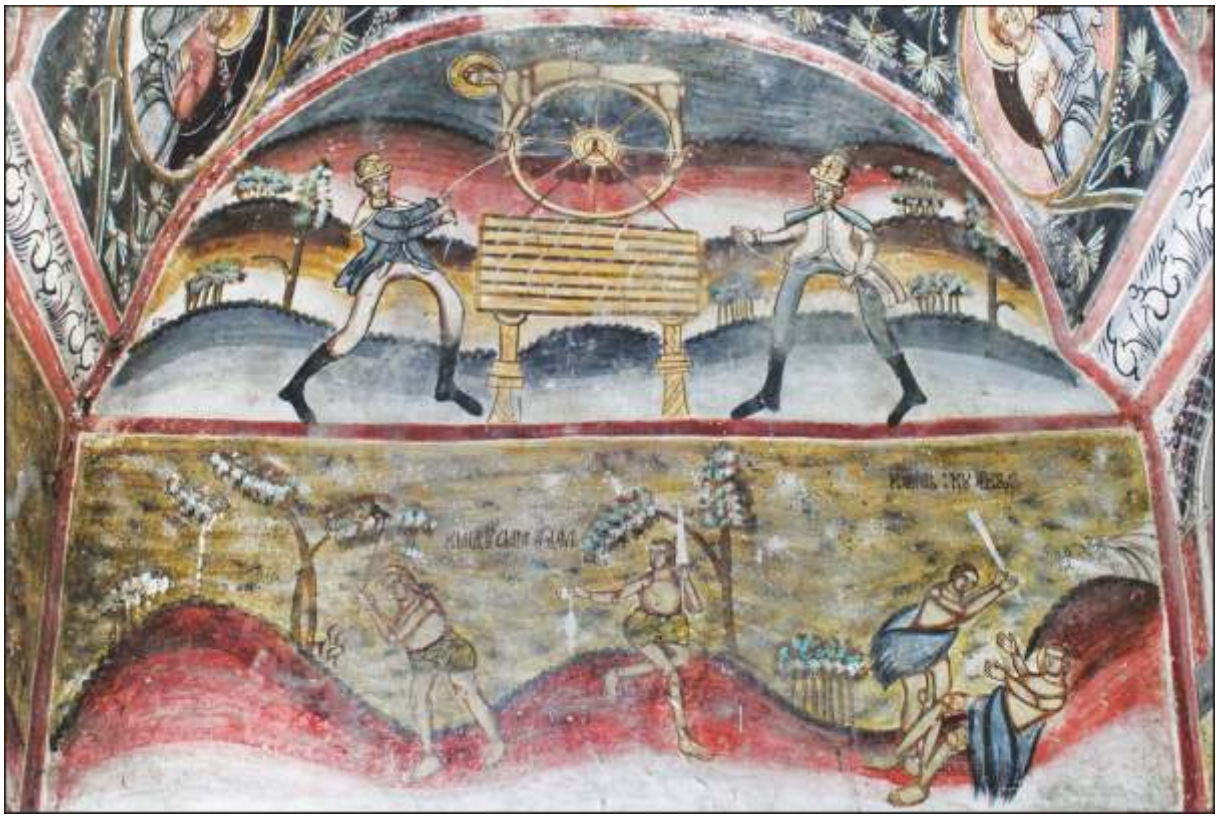

Anonim, Sf. Gheorghe tras pe roată; Cain şi Abel (detaliu), 1830
Biserica "Sf. Nicolae", pridvor
Brădiceni, jud. Gorj
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Anonim, Sf. Gheorghe tras pe roată (detaliu), 1834
Biserica "Sf. Nicolae şi Pogorârea Sf. Duh", privor
Jirov, jud. Mehedinţi
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Năzuinţele şi mentalităţile culturale ale epocii şi-au pus amprenta asupra picturii exterioare a edificiilor de cult din Oltenia, registrul iconografic cuprinzând filosofi, sibile, prooroci, mucenici, sfinţi militari, scene cinegetice (vânătoare/război). Nu lipsesc reprezentări ale celor şapte filosofi greci, cele mai frecvente fiind imaginile lui Platon, Plutarh, Tucidide, Solon etc. Filosoful devenit imagine nu reprezintă altceva decât dorinţa de perfecţiune morală, de prevalenţă a virtuţii faţă de păcat (încălcarea poruncii lui Dumnezeu), tendinţa permanentă a omului de autoperfecţionare. Sibilele, prezente de asemenea in iconografia lăcaşelor de cult din Oltenia, au primit puterea previziunii pentru a compensa castitatea, întrucât ele erau din acest punct de vedere inferioare bărbaţilor, deoarece nu puteau egala "femeia" născătoare. Cele mai cunoscute sibile sunt: Tiburtina, Persica (Persichia), Delfica, Helespontica, Evropeia, Libica, Frigica (Felfichia sau Frighia) etc. Sibilele "romance" sunt pictate ca fiinţe tinere şi suave, dar în acelaşi timp puternice, dinamice şi protectoare. Proorocii sunt reprezentaţi în iconografia bisericilor din Oltenia îndeosebi de Isaiia, Ieremia, Ezechiel (Ilie), îmbrăcaţi după moda orientală, cu haine strânse pe corp sub formă de togă, lungi, ţinând în mână adesea diverse obiecte ce pot fi asociate prezicerilor pe care le fac: Solomon (un sipet de aur), Noe (arca), Ghedeon (caier de lână).

Anonim, Proorocii Daniil, Aaron, Avacum, Moise (detaliu), 1834
Biserica "Sf. Nicolae şi Pogorârea Sf. Duh", perete exterior sudic
Jirov, jud. Mehedinţi
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

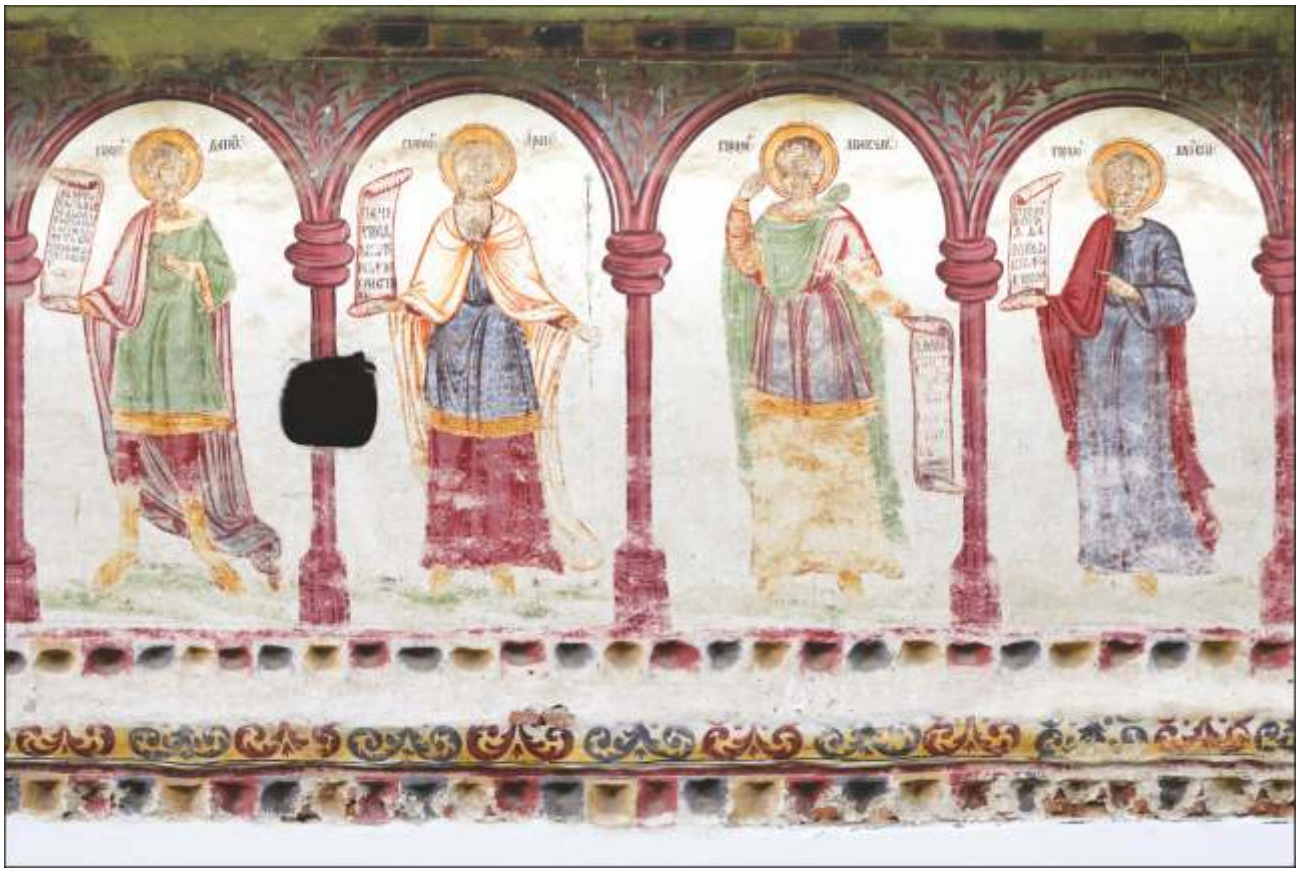

Anonim, Filosofii Mistov şi Enlinas, Sibila Efigia (detaliu), 1801
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", perete exterior sudic
Târgu Gânguleşti, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Dinu din Craiova, Sibilele Frighia, Felfichia şi Persichia (detaliu), 1801
Biserica "Sfinţii Trei Ierarhi", perete exterior sudic
Genuneni, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Manole şi Dinu din Craiova, Filosoful Enesidemus şi Sibilele Felfichia, Persichia (detaliu), 1804
Biserica "Buna Vestire", perete exterior sudic
Copăceni, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Manole şi Dinu din Craiova, Filosofii Fichian şi Platon (detaliu), 1804
Biserica "Buna Vestire", perete exterior sudic
Copăceni, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Partenie monahul, Ioan şi Ilie din Teiuş, a. Viaţa monahală; b. Pilda bufniţei.
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", perete exterior vestic/estic
Neghineşti–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Scrierile populare: Esopia (Fabulele lui Esop), Alixăndria (Viaţa lui Alexandru cel Mare), Fiziologul (pilde despre animale inserate într-un Codice de la mănăstirea Bistriţa) şi temele provenind din textele hagiografice şi-au pus puternic amprenta asupra picturii vremii. Cinegetica şi pseudocinegetica (vânătorul/războinicul şi scenele de vânătoare) sunt teme specifice picturii murale din Oltenia subcarpatică, unde existau întinse suprafeţe împădurite, bogate în vânat. Scenele cinegetice şi reprezentările animaliere se întrepătrund şi adesea se creează confuzii. Calul lui Alexandru cel Mare, Ducipal, cu înfăţişare de inorog, este un simbol activ diurn; lupta dintre viaţă şi moarte este simbolizată de urs care, asemeni lui Samson (viaţa), îl biruie pe leu (moartea). Bufniţa (conform Fiziologului) este considerată o pasăre vicleană, care reuşeşte să se hrănească noaptea cu păsările pe care le "veselea" în cursul zilei. Peisajul reprezentând brazi, chiparoşi şi stejari este unul edenic, simbol al vieţii şi luminii permanente.

Partenie monahul, Ioan şi Ilie din Teiuş, Samson şi leul; Calul lui Alexandru cel Mare (Ducipal–Inorog) cu ursul
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", perete exterior vestic/estic
Neghineşti–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Partenie monahul, Ioan şi Ilie din Teiuş,
Peisaj (detaliu), 1819
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul", perete exterior vestic/estic
Neghineşti–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Pe peretele exterior vestic întâlnim, de cele mai multe ori în medalioane, icoane de hram, cum este cazul bisericii din Călineşti, dar şi sfinţi militari care le încadrează. Aceştia din urmă sunt îndeosebi Sf. Gheorghe şi Sf. Dimitrie, a căror reprezentare este o expresie a tradiţiei bizantine, ce le atribuie misiuni războinice. Sf. Gheorghe ucigând balaurul este simbolul înfrângerii răului şi a inamicilor. Sf. Dimitrie este apărător, dar şi biruitor în lupta împotriva duşmanilor.

Damaschin din Păuşani, Cuvioasa Paraschiva (detaliu), 1785, Biserica "Cuvioasa Paraschiva", perete exterior vestic, Călineşti, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Manole şi Dinu din Craiova
Sf. Gheorghe (detaliu), 1804,
Biserica "Buna Vestire"
perete exterior vestic
Copăceni, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Manole şi Dinu din Craiova
Sf. Dimitrie (detaliu), 1804,
Biserica "Buna Vestire"
perete exterior vestic
Copăceni, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Partenie, Ioan şi Ilie din Teiuş
Sf. Gheorghe (detaliu), 1819
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul"
perete exterior vestic
Neghineşti–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Partenie, Ioan şi Ilie din Teiuş
Sf. Dimitrie (detaliu), 1819
Biserica "Sf. Ioan Botezătorul"
perete exterior vestic
Neghineşti–Cacova, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

Temele iconografice din bisericile oltenești, privitoare la deșertăciunea și precaritatea existenței umane, au cunoscut o răspândire și o persistență neegalată de nicio altă temă laică. Creșterea și descreșterea umană, deșertăciunea tinereții și a puterii mature, deșertăciunea rangului, sunt teme–concept des întâlnite în pictura primelor decenii ale secolului al XIX-lea. Ziua și noaptea, viața, precum nisipul, se scurg implacabil în clepsidra timpului. Viciile și virtuțile, rangul și averea, toate vanitățile umane sunt perfect ilustrate. Egoismul, fățărnicia, judecata pripită, iubirea de sine sunt redate în scene pline de tâlc, una dintre ele fiind pilda "paiului din ochiul vecinului, fără a vedea bârna din ochii proprii".

Ilie din Teiuș și Constantin din Zmeuret, Osândirea (detaliu), 1828
Biserica "Nașterea Maicii Domnului" a Schitului Jgheaburi
Piscu Mare, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Andrei Nacu

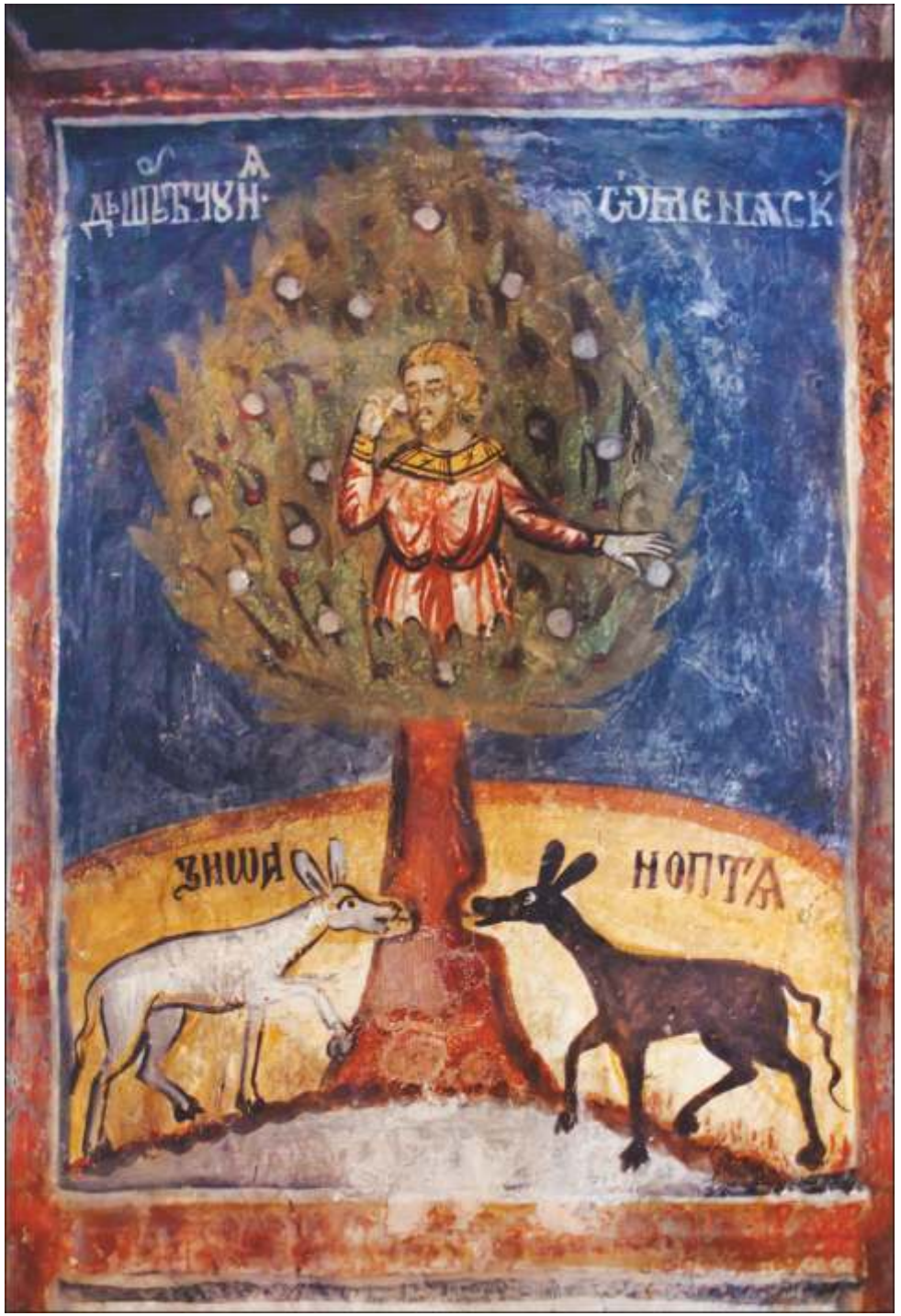

Ilie din Teiuş şi Constantin din Zmeuret,
Deşertăciunea omenească (detaliu), 1828
Biserica "Naşterea Maicii Domnului" a
Schitului Jgheaburi
Piscu Mare, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

Iconografia morţii (Thanatos) a cunoscut o largă răspândire în registrul tematic al picturii murale din Oltenia. Filosofia Thanatos-ului constituie o temă cheie în cadrul picturii murale exterioare, prin însuşi faptul că este antitetică Bunei Vestiri. Pe faţadele bisericilor olteneşti, Thanatos are înfăţişarea unui tânăr cu părul vâlvoi, purtând coasă şi o tolbă, cu mijlocul încins cu un ştergar.

Ilie din Teiuş şi Constantin din Zmeuret, Moartea (Thanatos) – "Va venii ceasul cel mai dupre urmă" (detaliu), 1828
Biserica "Naşterea Maicii Domnului" a Schitului Jgheaburi
Piscu Mare, jud. Vâlcea
Arhiva: CIMEC
Foto: Odeta Catană

ДЬШЬТЧЯН
СЭЖЕНАСЬ
ЗНЮЯ
НОПТА